

Давча СПАСОВА

Министерство за култура

Бошко АНГЕЛОВСКИ

ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

РАСЧИНЕТИТЕ РИМСКИ ВОЈНИЦИ ОД ЛИХНИД

Key words: *Погребување, римски војници, цингулум, расчинување, христијанство.*

Abstract: Во рамките на археолошките истражувања на Охридската цитадела (Самуилова тврдина) во текот на 2001 година откриени се две гробни целини кои, врз основа на археолошкиот материјал, елементите од војнички појас - *cingulum* и фибули, дефинирани се како римски војнички гробови со хронолошка припадност во III век. Дислокацијата на наодите, кои претставуваат неприкосновени војнички инсигнии упатува на претпоставката дека се работи за расчинети римски војници. Имено, начинот на функционирање на римската војска бил строго контролиран преку систем на награди и казни прецизно дефинирани во рамките на римското воено право - *Ius militare*. Во историските извори се среќаваат бројни потврди кои говорат за расчинување на римските војниците кои не ги почитувале и не се потчинувале на строгите воени правила како и за консеквенците кои ги трпеле во конкретните случаи, а една од главните дисциплински мерки при чинот на расчинување или деградација била одземање или сечење на војничкиот појас како главно обележје на римскиот војник. Во овој контекст бројни се и податоците кои се однесуваат на расчинување на римските војници поради прифаќање на христијанството, а се содржани во житијата на христијанските свети војници. Исто така треба да се спомне дека, погребниот ритуал на инхумација и ориентацијата која, со мало отстапување односно без отстапување е во правец запад-исток, како особености на двата војнички гроба од III век, претставуваат вовед во развојот на ранохристијанската некропола на локалитетот Самуилова тврдина, организирана на редови, со стотици гробови со временски распон од IV до VI век.

Во текот на 2001 година, во рамките на Охридската цитадела, попозната како Самуилова тврди-

на, беа откриени и истражени два гроба чијшто инвентар хронолошки ги определува погребувањата во III век, а покојниците ги дефинира како припадници на римската војска стационирана во Лихнид во дадениот период.¹ Грбовите се со ориентација запад-исток, лоцирани еден покрај друг, со инхумирани покојници и работни нумерации 72 ЦД/СП и 93 ЦД/СП (Сл. 1, 2).² Првотројниот гроб содржи една лачна фибула со три луковичи (Сл. 3, 3а) и две токи (Сл. 4, 4а), од кои едната припаѓала на војнички појас - *cingulum militare*. Во вториот гроб откриени се една тока (Сл. 5, 6) која, најверојатно била составен дел на цингулум и две фибули (Сл. 5, 7, 7а, 8) од кои едната, во стручната литература е означена како војничка инсигнија (Сл. 7, 7а).³ Овие материјални показатели недвосмислено говорат дека покојниците биле римски војници односно легионери, кои, во Лихнид ја изгубиле финалната битка со животот и се преселиле во вечните полиња на мирот.⁴

Локацијата односно дислокацијата на наодите во контекст на овие гробни целини посочуваат

¹ D. Spasova, *The Roman Legionary from Ohrid Citadel*, FAB II, Skopje 2011, 399, 405, 406; Д. Спасова, *Уште еден римски војнички гроб од доцноантичката некропола на Лихнид*, Археолошки информатор 4, во печат.

² Ibid., 399-407.

³ A. Jovanović, *Nakit u Rimskoj Dardaniji*, Beograd 1978, 52, 53, 56, k. br.4-6; E. Riha, *Die römischen Fibeln aus August und Kaiseraugust*, 1979, 59; S. Redžić, *Nalazi Rimskih fibula na nekropolama Viminaciuma*, Arheologija i prirodne nauke - Posebna izdanja 2, Beograd 2007, 31.

⁴ Со оваа констатација завршува текстот на D. Spasova, *The Roman Legionary from Ohrid Citadel*, FAB II, Skopje 2011, 406, посветен In honorem на проф. д-р Иван Милулчиќ, а оваа статија претставува продолжение на истиот текст In Memoriam за проф. д-р Иван Милулчиќ.

на можноста дека се работи за расчинети римски војници ако се има во предид вообичаената практика, во погребниот ритуус на римските војници, војничките ознаки, цингулумот и фибулата да бидат поставени на местата каде што војникот ги носел додека ја извршувал војничката служба. Распоредот на наодите во овие гробови во целост отстапува од оваа практика. Во таа смисла, типичните војнички инсигнии, токата од цингулумот и фибулата во гробот 72 ЦД/СП беа откриени покрај левото стапало на покојникот, додека оквот на токата во гробот 93 ЦД/СП бил прецизно пресечен од кожниот ремен, до коренот на самата осовина пред да биде положена во пределот на левата надколеница на покојникот.

Имајќи ја предвид намената и функцијата, цингулумот односно неговата тока би требало да биде поставена во пределот на појасот на покојникот, заради тоа што, овој сегмент бил задолжителен елемент на војничката униформа и неприкосновен симбол на војничката определба, дисциплина и достоинство.⁵ Во основа, како визуелен елемент, тој имал двојна улога: од една страна јасно да го издвои војникот од останатите чинители во римскиот општествен поредок, а од друга страна, активно да го дефинира статусот и професионалниот авторитет на носителот во рамките на воената единица.⁶ Освен статусната симболика, тој имал практична примена во функција да ја намали тежината на оклопот врз раменскиот појас и да го заштити долниот дел на абдоменот на војникот.⁷ Во мирнодопски околности имал намена да ја подврзува туниката во пределот околу појасот на носителот,⁸ додека во состојба на војна, на цингулумот било прикачувано оружјето на војникот, мечот (*gladius*) односно бодезот (*pugio*).⁹ Исто така, во целосна воена опрема, војниците морале да учествуваат и во религиозните празнувања, а во календарот на воени фестивали посебно значаен бил денот на *armilustrium* посветен на осветувањето на оружјето, претставено преку

војничкиот појас и мечот на него.¹⁰ Имајќи предвид тоа што, тој бил носен целиот живот и во секоја прилика, војничките стандарди забранувале отстранување на појасот заради било какви причини, а неговото симнување значело напуштање на воената служба¹¹ и заради тоа, римските воени професионалци најчесто биле погребувани со оваа неприкосновена војничка инсигнија.

Во смисла на отстапување од вообичаената практика во погребниот ритуус, индикативни се и положбите на војничките фибули, како што се крстестиот примрок со три луковици од гробот 72 ЦД/СП, положен покрај левото стапало на покојникот и лачната фибула со навои и подвиена нога од гробот 93 ЦД/СП, лоцирана над левото рамо на покојникот. Како војничка ознака, фибулата, закопчувала уште еден карактеристичен детал од римската воена униформа - војничката наметка - *sagum*.¹² Нејзиното прикачување, без исклучок, било практикувано во пределот на десното рамо на носителот. Иако нема податоци дека оваа наметка била носена за време на воените акции, во преносна смисла, нејзината нагласена симболика е содржана во фигуративниот израз „да се земе наметката“ што значело „да се оди во војна“ односно „носењето на наметката“ било синоним за „да се биде во војна“.¹³

Имајќи го предвид значењето на овие војнички инсигнии, нивната невообичаена поставеност во контекст на гробните целини 72 ЦД/СП и 93 ЦД/СП, асоцира на можноста, покојниците како припадници на римските воени структури да биле расчинети пред да бидат погребани. Строгата воена дисциплина која обезбедувала беспрекорно функционирање на римската воена машинерија била одржувана преку востановен систем на казни и награди.¹⁴ Овој систем бил регулиран и спроведуван во согласност со *Римското воено право* (*Ius militare*). Во таа смисла, војничките престапи (*delicta militum*) се однесувале на дела насочени против воената дисциплина (*disciplina militaris*)

⁵ R. D'Amato, *Arms and Armour of the Imperia I Roman Soldier*, London 2009, 98; V. Hoffiller, *Oprema rimskog vojnika u prvo doba carstva*, VAMZ, 1910, 113.; D'Amato, *Arms and Armour...*, 22.

⁶ G. A. Ward, *Centurions: The Practice of Roman Officer*, Chapel Hill 2012, 26; D'Amato, *Arms and Armour...*, 213.

⁷ M. C. Bishop & J. C. N. Coulston, *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of the Rome*, Oxford 2006, 67.

⁸ S. Hoss, *The Roman Military Belt, Wearing the Cloak, Dressing the Soldier in Roman Times*, Ancient Textiles Series Vol. 10, Oxford 2012, 29.

⁹ M. C. Bishop & J. C. N. Coulston, *Roman Military Equipment...*, 67.

¹⁰ J. Helgeland, *Christians and the Roman Army from Marcus Aurelius to Constantine*, Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II, Berlin - New York 1979, 740.

¹¹ *Cingi* значи да *cīāiūuuu* во војска (сп. V. Hoffiller, *Oprema rimskog vojnika ...*, 113; D'Amato, *Arms and Armour...*, 20 ; M. A. Speidel, *Dressed for the Occasion. Clothes and Context in the Roman army*, Heer und Herrschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit, Stuttgart 2009, 244; S. Hoss, *The Roman Military Belt, Wearing the Cloak, Dressing the Soldier in Roman Times*, Ancient Textiles Series Vol. 10, Oxford 2012, 29, 30.

¹² M. A. Speidel, *Dressed for the Occasion...*, 243.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Д. Апасиев, *Римските воени судови*, 48

или воениот морал, а подразбирале: недисциплинирано однесување и непочитување на повисоките раководни кадри; непослушност (одбивање на наредбите на повисок старешина - *contumacia*); мрзеливост или безделничење (*segnitia*); невнимание, немарност (небрежност при извршувањето на доверените задачи - *desidia*); вознемирувањето на мирот на граѓаните (*turbator pacis*); тепачки, пијанства и др.¹⁵ Дисциплинските мерки, во зависност од степенот на прекршувањето на воените правила, подразбирале широк спектар на воени казни (*poena militaris*): усмен укор (осрамотување пред стројот и војничките другари); давање дополнителни казнени обврски (чистење, копање, стражарење, растоварање, лепење дрва, готвење и сл.); прекоманда во друга воена единица; парични казни (неисплата на воената плата или дел од неа, односно неучество во поделбата на воениот плен); камшикување или тепање (*castigatio*) по грбот на воениот прекршител; праќање на задолжителна принудна работа во рудници, како и низа други деградирачки мерки. Најстрога воена санкција била смртната казна, која била спроведувана во исклучителни случаи.¹⁶

Историските извори содржат податоци за расчинети војници како дисциплинска мерка спроведувана во римската војска кои се однесуваат, првенствено на симнувањето односно отстранувањето на војничкиот појас. Нагласеното значење на оваа војничка инсигнија и нејзионото одземање (*discingere*) се спроведувало со долготрајно јавно понижување на расчинетиот војник.¹⁷ Во најголем број случаи, војничкиот појас бил отстрануван при што, претходно подвргнатата туника слободно паѓала во набори како женска облека и ваквиот чин бил пропратен со потсмев заради впечатокот за феминизација на отпаднатиот војник.¹⁸ Истовремено, треба да се посочи дека, иако ретко, постојат податоци и за отсекување на војничкиот појас како чин на разрешување од војничката служба и воена казна.¹⁹

Во периодот на првите четири века од новата Христијанска ера, исклучително значајна категорија историски извори по однос на расчинувањето и одложувањето на воените инсигнии претставу-

ваат житијата на христијанските свети војници. И покрај легендарната димензија, тие даваат реална и недвосмислена слика по однос на расчинувањето и одземањето на војничките појаси заради изразената Христијанска вера и остварувањето на каузата, заснована на замена на оружјето за крв (*arma sanguinis*) со оружје на мирот (*arma pacis*).²⁰

Во овој контекст, континуитетот во наративот за отстранувањето на војничкиот појас како чин на напуштање на воената служба може да се следи од раноцарскиот период па до признавањето и утврдувањето на христијанството како државна религија. Уште во житието на Св. Лонгин, со веон ранг на центурион и непосреден учесник во страдањата на Исус,²¹ се посочува дека, откако бил крстен од апостолите, тој го симнал војничкиот појас.²² Во житието на Св. Сава Стратилат, офицер со Готско потекло, на почетокот на јавниот судски процес против него во 272 година, тој го симнал војничкиот појас.²³ Според житијето на Св. Прокопиј во 303 година, по успешната воена акција, победнички се објавил себеси за христијанин во Ерусалим и го отфрлил војничкиот појас заедно со мечот.²⁴ Чинот на напуштање на воената служба со отфрлање на војничкиот појас е содр-

²⁰ D. Woods, *The ownership and disposal of military...*, 61; Оружјето на мирот детално е опишано во *Посланието на светот апостол Павле до Ефесјаните 6.14-17*, каде се вели, дека Божјиот војник, откако ќе се опаша со вистината, треба да се облече во оклопот на правдата, нозете да ги обуе со спремност да благовестат мир, а над сè да го земе штитот на верата за одбрана од стрелите на лукавиот заедно со шлемот на спасението и духовниот меч кој е зборот Божјо. Теоретичарот од I/II век и епископ на Антиохија Игнатиј, оваа христијанска воена трансформација ја толкува на следниот начин: „Бидете задоволни со чинот на оној на кого му служите и од кого ја примате наградата (платата), не допуштајте никој од вас да биде дезертер. Нека вашето крштење биде ваше оружје: вашата вера - шлем; вашата љубов - копје; вашето трпение - полна опрема (сп. J. Helgeland, *Christians and the Roman Army...*, 734,735).

²¹ *Mamej 27.54* (А стотникот и оние што беа со него заедно го чуваа Исус, откако го видоа земјотресот и сè друго што стана, се уплашија многу и говореа „Навистина Овој беше Син Божји“; *Јован 19.34* (но еден од војниците му ги прободо ребрата, и наеднаш истече крв и вода); Споменот на Св. Лонгин се слави на 16. Октомври (сп. Епископ Николај, *Охридски пролог*, Охрид 2009, 967- 968).

²² Епископ Николај, *Охридски пролог*, 967- 968.

²³ Споменот на Св. Сава Стратилат се слави на 24. Април (сп. Епископ Николај, *Охридски пролог*, 349).

²⁴ Споменот на Св. Прокопиј е на 08. Јули (сп. Епископ Николај, *Охридски пролог*, 619-620).

²⁵ Споменот на Св. Маркел се слави на 04. Септември (сп. Епископ Николај, *Охридски пролог*, 819).

¹⁵ Д. Апасиев, *Римските воени судови*, 41 (со цитирана литература)

¹⁶ Ibid., 41

¹⁷ S. Hoss, *A Theoretical Approach to Roman Military Belts*, *Rimska vojna опрема u pogrebnom kontekstu*, XVII Romec, Zagreb 2010, 322.

¹⁸ Ibid., 322

¹⁹ Ibid., 322; D. Woods, *The ownership and disposal of military equipment in the Late Roman army*, *Journal of Roman Military Equipment Studies*, 4, 1993, 59.

жан во житието на Св. Маркел, на преминот од 3 во 4 век.²⁵ Јавната осуда на Св. Маврикиј и седумдесет војници во градот Апимија, во 305 година вклучува и групно отстранување на војнички појаси и облеку.²⁶ Центурионот Св. Гордиус од Цезареа и Св. Мина кога ја напуштиле службата, ги симнале воените појаси и без осуда, станале бегалци или се сокриле во пустина.²⁷ Наративот за јавното понижување и осуда на Светите Сергиј и Вакх вклучува отсекување на појасите.²⁸ Свети Гордиус самиот го пресекол војничкиот појас и ја напуштил воената служба во личната гарда на императорот Максимијан.²⁹ Распарчувањето на војничкиот појас е содржано во житието на Св. Типасиј,³⁰ додека војничкиот плашт се спомнува единствено во житието на Св. маченици Александар и Антонина.³¹ Овие поединости во житијата на светите војници се искористени подоцна како иконографска предлошка во нивните ликовните претстави (Сл. 9).

Освен примерите на расчинување со експлицитно спомнување на отстранување односно отсекување на војничките појаси, постојат житија на свети војници што содржат фрази кои асоцираат на можноста дека се работи за истата процедура на напуштање на воената служба во римската армија.

На крајот, се наметнува потребата, да биде разгледана можноста за христијанскиот контекст на покојниците во гробовите 72 ЦД/СП и 93 ЦД/СП. Во оваа смисла, треба да се истакнат како можни индикативни особености погребниот ритуал на инхумација кој што, под влијание од истокот, започнува да се практикува во III век на просторот на Римската Империја³² и ориентацијата на гробовите, која со мало отстапување односно без отстапување е во правец запад-исток. Воедно, треба да се посочи дека овие два гроба претставуваат своевиден вовед во развојот на ранохристијанската некропола на овој локалитет, организирана на редови, со стотици гробови со овие карактеристики и временски распон од IV до VI век.

КРАТЕНКИ:

VAMZ - Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu

ГЗФФ - Годишен зборник на Филозофски факултет

²⁶ Споменот на Св. Маврикиј и седумдесетте војници е на 22. Февруари (сп. Епископ Николај, *Охридски пролог*, 155).

²⁷ D. Woods, *The ownership and disposal of military equipment...*, 58.

²⁸ Ibid., 59.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibid., 60.

³¹ Споменот на Св. Александар и Антонина се слави на 10. Јуни (сп. Епископ Николај, *Охридски пролог*, 518-519).

³² И. Микулчиќ, *Доцноримски гробови од Скупи*, ГЗФФ 26, Скопје 1974, 117, 128, 129.

Davca SPASOVA,
Ministry of culture

Bosko ANGELOVSKI,
PRI Institute for Paleoslavic culture - Prilep

DISCHARGED ROMAN SOLDIERS FROM LICHNIDUS

Summary

During the archeological campaign of the site Ohrid Citadel (Samuel Fortress) in 2001, two graves were discovered which, based on the findings, elements of a military belt - cingulum and fibulae were defined as Roman military burials with a chronological framework in the III century. Dislocation and unusual position of the grave findings that are typical military insignia of the Roman army is a common feature in both burials. Consequently to this practice, there is a room for the assumption that deceased in these graves were discharged Roman soldiers. Namely, the military belt - cingulum was a symbol of military status, military commitment and discipline, strictly defined in Roman military law - *Ius militare*. Any deviation from those strictly determined rules meant the degradation or dismissal of the soldier, which

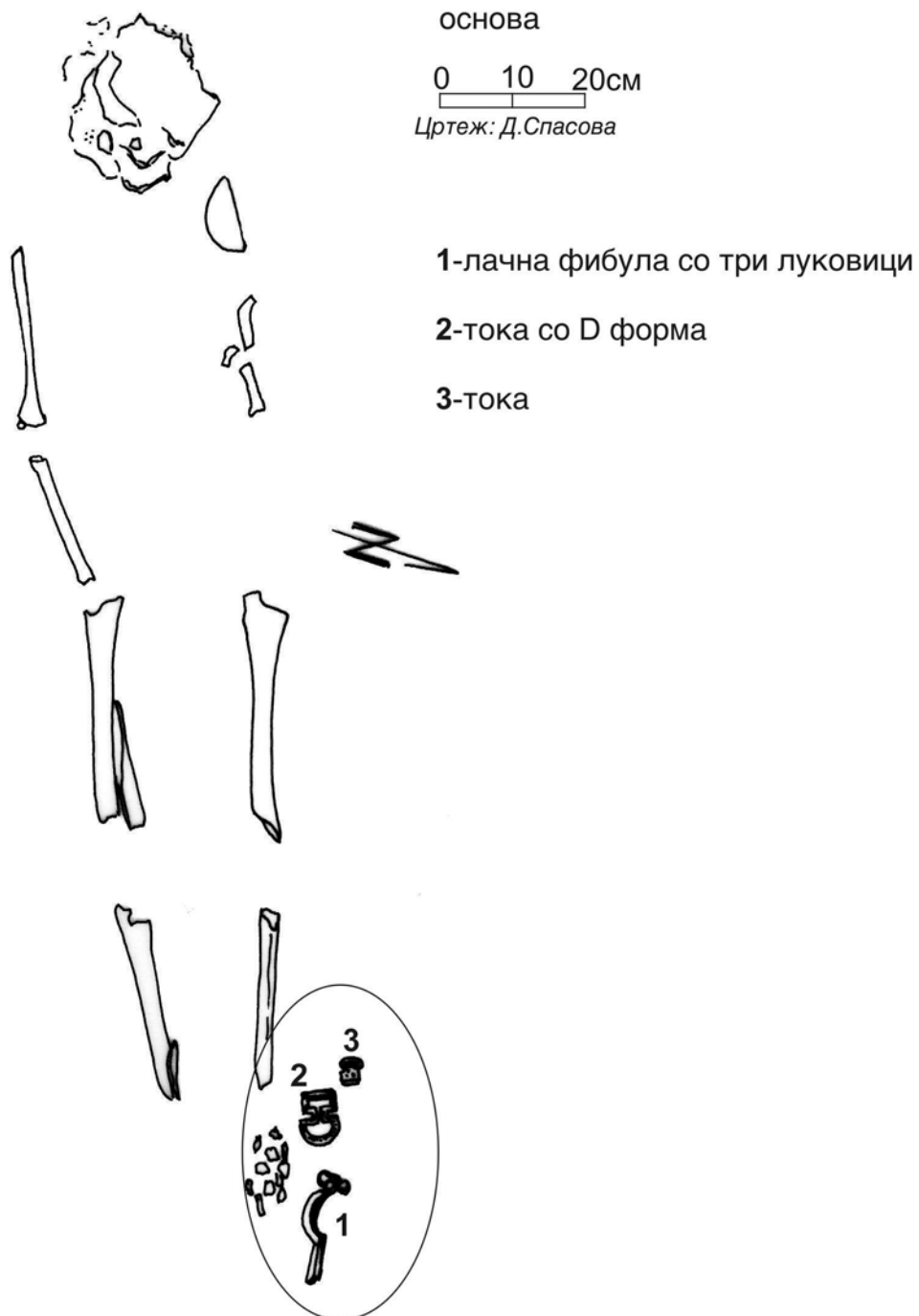
was mainly manifested through the removal of the military belt or its severance. In that way there is a lot of informations provided by historical sources.

At the same time, within the martyrology of the Christian holy warriors, there is a lot of examples of dismissal of the roman soldiers by the removal or trimming military belts as a result of their acceptance of Christianity.

Furthermore, it should be mentioned that the funeral rite of inhumation and orientation in the west-east direction, as features of the two military graves from the III century, are an introduction to the development of the Early Christian necropolis at the site od Samuel Fortress, organized in rows, with hundreds of graves dating from the 4th to the 6th century AD.

Лок.Самуилова тврдина-Охрид
27.07.2001
КВ. D/3-5

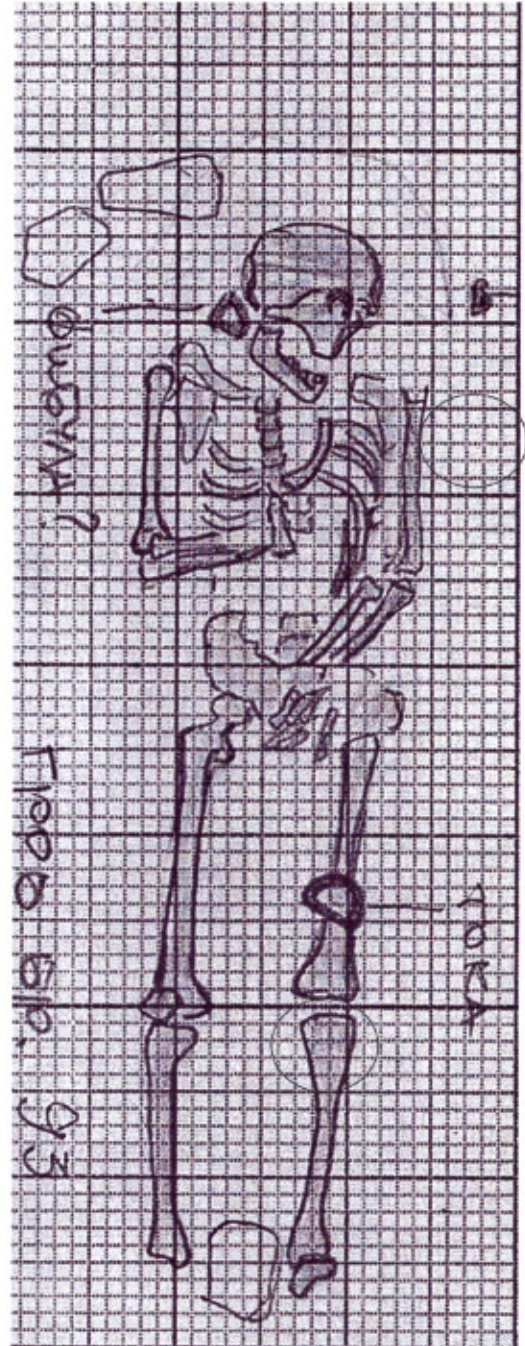
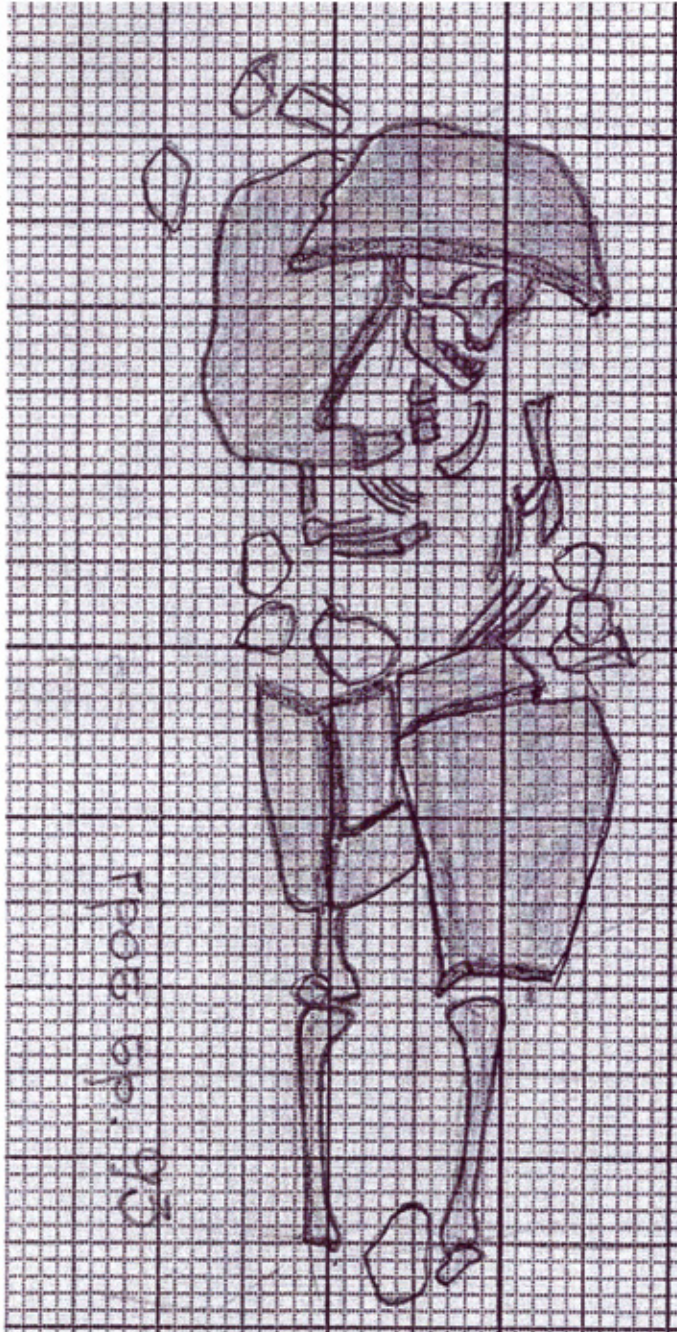
ГРОБ 72

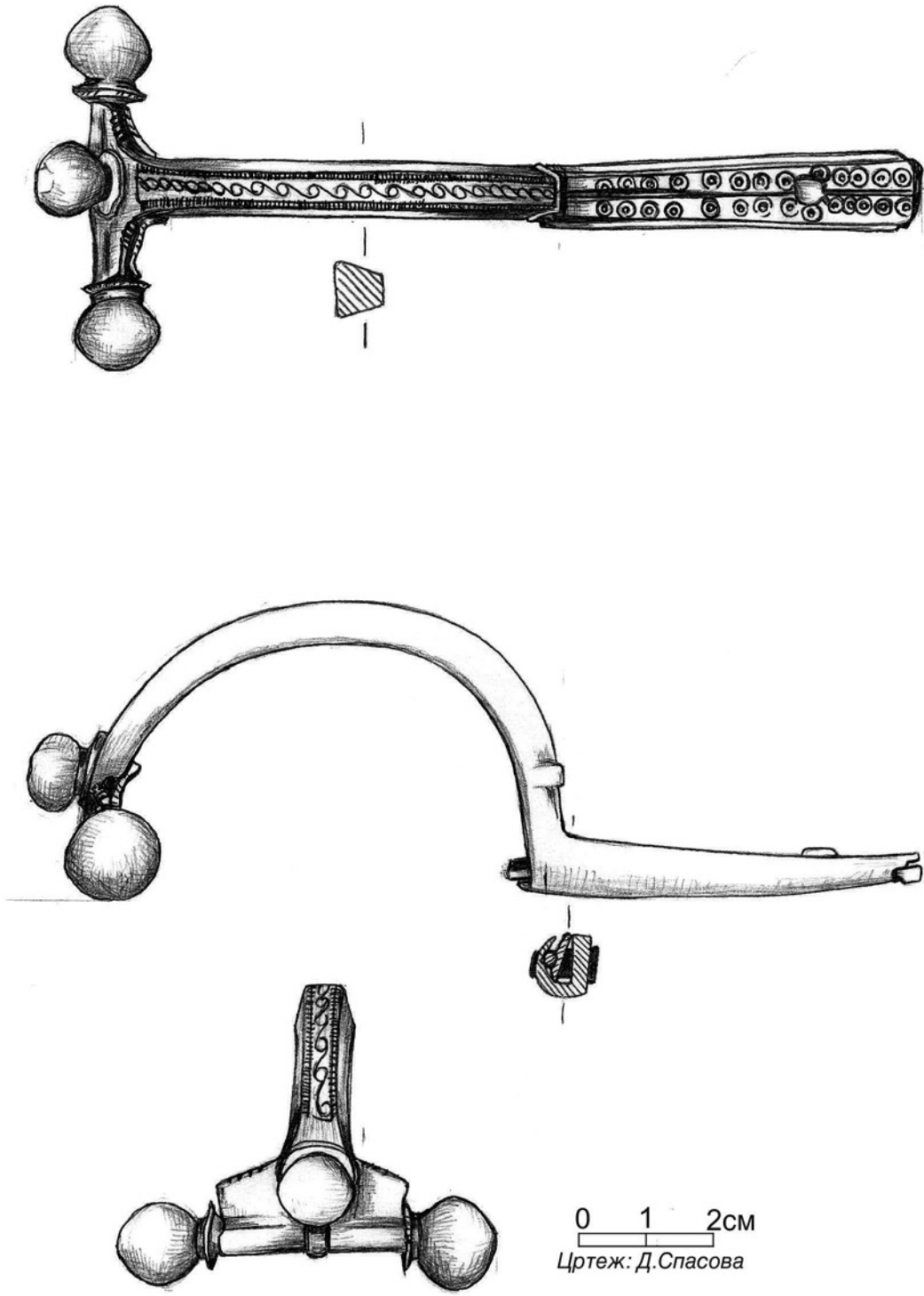
Сл. 1, Гроб 72 ЦД-СП, основа

Лок. Самуилова тврдина-Охрид
13.09.2001
КВ. D/1-5

ГРОБ 93

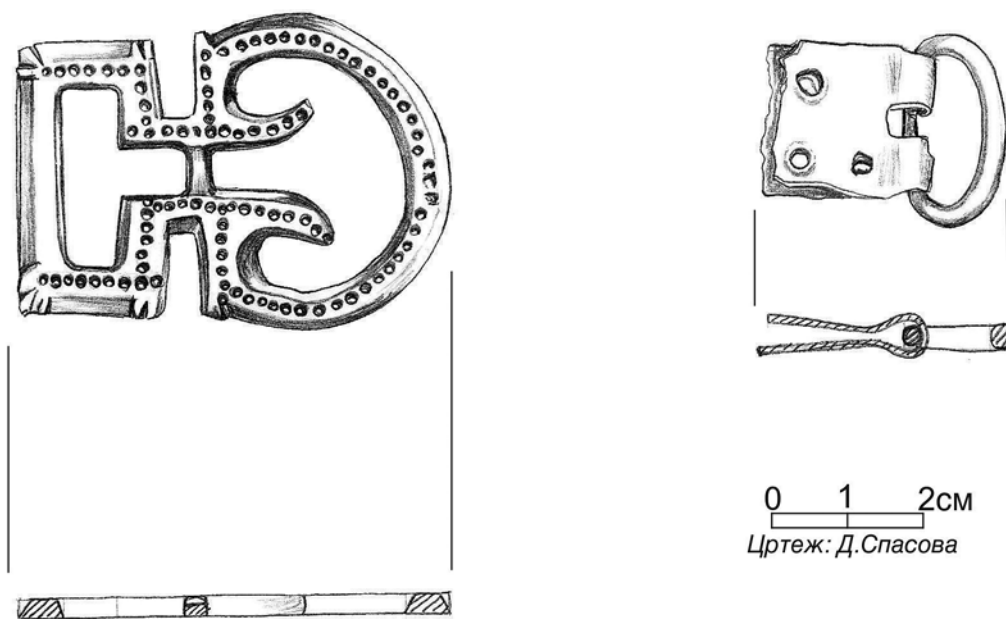
Сл. 2, Гроб 93 ЦД-СП, основа

Сл. 3, Гроб 72 ЦД-СП, Фибула

Сл. 3а, Гроб 72 ЦД-СП, Фибула

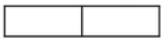
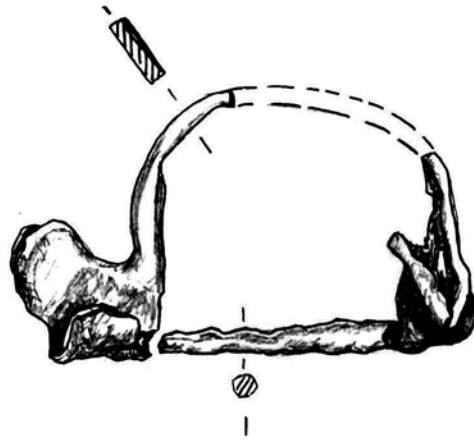
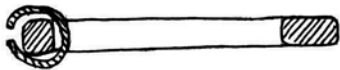
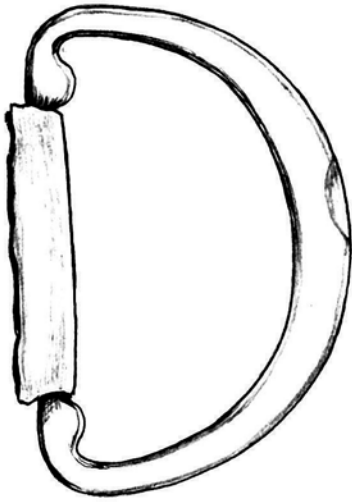
Сл. 4, Гроб 72 ЦД-СП, Токи од појас

Сл. 4а, Гроб 72 ЦД-СП, Токи од појас

Лок. Самуилова тврдина-Охрид
13.09.2001
КВ. D/1-5

ГРОБ 93

Сл. 5, Гроб 93 ЦД-СП, Наоди

Сл. 6, Гроб 93 ЦД-СП, Тока од појас

Сл. 7, Гроб 93 ЦД-СП, Војничка фибула

Сл. 7а, Гроб 93 ЦД-СП, Војничка фибула

Сл. 8, Гроб 93 ЦД-СП, Железна фибула

Сл. 9, Св. Прокопиј, Црква Св. Богородица Перивлепта - Охрид